

Course name: Circular Economy Fundamentals

**Week 9: Policy Frameworks Supporting Circular Economy
(Global)**

Номи фан: Асосҳои иқтисодии даврӣ

(Circular Economy Fundamentals)

МАВЗҶИ 9: Чаҳорчӯбаҳои сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ (дар сатҳи ҷаҳонӣ)

Нақшаи лексия:

1. Фаҳмиши асосҳои чаҳорчӯбаҳои сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ.
2. Манфиатҳои татбиқи чаҳорчӯбаҳои сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ
3. Чаҳорчӯбаҳои муассири сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ.
4. Мушкилот ва роҳҳои ҳалли онҳо дар чаҳорчӯбаҳои сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ.
5. Таҷрибаҳои амалӣ ва мисолҳои воқеӣ. Тамоюлҳои оянда дар чаҳорчӯбаҳои сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ

1. Фаҳмиши асосҳои чаҳорчӯбаҳои сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ.

Чаҳорчӯбаҳои сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ низоми мукаммали тадбирҳои қонунгузорӣ, танзимкунанда ва стратегиро ифода менамоянд, ки аз ҷониби мақомоти давлатӣ ва ниҳодҳои дахлдор бо мақсади рушд ва татбиқи принципҳои иқтисоди даврӣ амалӣ карда мешаванд. Мазмуни чунин чаҳорчӯбаҳо доираи васеи самтҳои фаро гирифта, масъалаҳои идоракунии устувори партовҳо, баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳо, тақмили тарҳрезии маҳсулот ва ташаккули рафтори масъулони истеъмолкунандагонро дар бар мегирад.

Мафҳуми иқтисоди даврӣ дар заминаи ташаккул ва рушди назарияҳои муосири рушди устувор ба вучуд омада, аз равияҳои, ба монанди экологияи саноатӣ ва концепсияи тарҳрезии «аз гаҳвора то гаҳвора» (cradle-to-cradle), сарчашма мегирад. Бо вучуди он ки заминаҳои назариявии ин мафҳум ҳанӯз дар нимаи дуоми асри ХХ ташаккул ёфта буданд, аҳамияти амалии он махсусан дар асри ХХI дар натиҷаи шиддат гирифтани мушкилоти глобалӣ, аз ҷумла маҳдуд гардидани захираҳои табиӣ, афзоиши тағйирёбии иқлим ва мушкилоти идоракунии партовҳо, ба таври назаррас боло рафт.

Дар раванди рушди иқтисоди даврӣ як қатор марҳилаҳои муҳимро метавон ҷудо намуд. Дар солҳои 1970-ум мафҳуми экологияи саноатӣ ташаккул ёфт, ки ба омӯзиши робитаи ҳамгироӣ байни фаъолияти саноатӣ ва муҳити зист равона гардида буд. Соли 2002 нашри асари машҳури Вилям МакДоноу ва Майкл Браунгарт таҳти унвони «Аз гаҳвора то гаҳвора: бозсозии тарзи истеҳсоли ашё» ба густариши принципҳои тарҳрезии даврӣ мусоидат намуд. Дар солҳои 2010-ум стратегияҳо ва барномаҳои иқтисоди даврӣ аз ҷониби Иттиҳоди Аврупо, Ҷумҳурии Мардумии Чин ва дигар иқтисодҳои пешрафта қабул гардида, ба яке аз самтҳои муҳими сиёсати иқтисодии экологӣ табдил ёфтанд. Аз солҳои 2020-ум сар карда, принципҳои иқтисоди даврӣ ба рӯзномаи ҷаҳонии рушди устувор ворид шуда, ҳамчун ҷузъи муҳими татбиқи Ҳадафҳои Рушди Устувори Созмони Милали Муттаҳид мавқеи калидӣ пайдо намуданд.

2. Манфиатҳои татбиқи чаҳорчӯбаҳои сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ

Афзалиятҳои экологӣ: Яке аз омилҳои муҳими густариши сиёсати иқтисоди даврӣ аҳамияти баланди он дар коҳиш додани мушкилоти экологӣ ва таъмини истифодаи устувори захираҳои табиӣ ба ҳисоб меравад. Дар шароити муосир, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ бо масъалаҳои, аз қабилӣ афзоиши ҳаҷми партовҳо, коҳиши захираҳои табиӣ, ифлосшавии

муҳити зист ва тағйирёбии иқлим рӯ ба рӯ мебошад, татбиқи принципҳои иқтисоди даврӣ ҳамчун воситаи муҳими ҳифзи муҳити зист арзёбӣ мегардад. Яке аз бартариҳои асосии экологӣ коҳиш додани ҳаҷми партовҳо мебошад. Дар доираи иқтисоди даврӣ таваҷҷуҳи асосӣ ба пешгирии тавлиди партовҳо, истифодаи такрорӣ ва коркарди дубораи мавод равона карда мешавад. Сиёсатҳои, ки рушди технологияҳои коркарди дубора, компосткунӣ ва табдили партов ба энергияро дастгирӣ менамоянд, метавонанд ҳаҷми партовҳои ба партовгоҳҳо интиқолшавандаро ба таври назаррас кам намоянд. Ин раванд на танҳо сатҳи ифлосшавии хок ва захираҳои обиро паст мегардонад, балки ҳатари таъсири манфии партовҳоро ба саломатии аҳоли низ коҳиш медиҳад. Бартариҳои дигари муҳими экологӣ коҳиш ёфтани партовҳои газҳои гулхонаӣ ва карбон мебошад. Иқтисоди даврӣ ба истифодаи самаранокии энергия, татбиқи технологияҳои каммасраф ва ҷорӣ намудани манбаъҳои барқароршавандаи энергия мусоидат менамояд. Дар натиҷа, ҳаҷми истифодаи ашёи хоми аввалия ва истеъмоли зиёди энергия коҳиш ёфта, таъсири манфии фаъолияти истеҳсолӣ ба иқлим кам мегардад. Аз ин лиҳоз, иқтисоди даврӣ ҳамчун яке аз абзорҳои муҳими мубориза бар зидди тағйирёбии глобалии иқлим арзёбӣ мешавад.

Ҳамзамон, сиёсати иқтисоди даврӣ барои ҳифз ва барқарорсозии захираҳои табиӣ аҳамияти калидӣ дорад. Самаранокии истифодаи захираҳо, дароз намудани муҳлати истифодаи маҳсулот ва ташвиқи истифодаи ашёи хоми дуумдараҷа ба коҳиши истихроҷи аз ҳад зиёди сарватҳои табиӣ мусоидат менамояд. Ин раванд барои нигоҳдории экосистемаҳо, ҳифзи гуногунрангии биологӣ ва пешгирии таназзули муҳити табиӣ заминаи мусоид фароҳам меорад. Илова бар ин, коҳиши фишор ба захираҳои табиӣ имконият медиҳад, ки рушди иқтисодӣ бо талаботи ҳифзи муҳити зист мутобиқ гардонидани шавад. Мисоли равшани татбиқи чунин сиёсатҳо «Нақшаи амал оид ба иқтисоди даврӣ»-и Иттиҳоди Аврупо мебошад, ки ҳадафи он то соли 2030 коҳиш додани ҳаҷми партовҳо ба андозаи 50 фоиз мебошад. Ин таҷриба нишон медиҳад, ки сиёсати дуруст таҳияшуда метавонад ҳамзамон ба рушди иқтисодӣ ва ҳифзи муҳити зист мусоидат намояд.

Таъсирҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ. Илова ба манфиатҳои экологӣ, иқтисоди даврӣ дорои таъсирҳои назарраси иқтисодӣ ва иҷтимоӣ низ мебошад. Татбиқи принципҳои иқтисоди даврӣ имконият фароҳам меорад, ки самаранокии фаъолияти иқтисодӣ баланд бардошта шуда, сатҳи рақобатпазирии иқтисоди миллий тақвият ёбад. Дар шароити афзоиши талабот ба захираҳо ва маҳдуд гардидани онҳо, иқтисоди даврӣ ҳамчун механизми муҳими таъминии рушди устувори иқтисодӣ баромад мекунад. Яке аз натиҷаҳои муҳими иқтисодӣ эҷоди ҷойҳои нави корӣ мебошад. Соҳаҳои, ба монанди коркарди дубора, азнавистеҳсолкунӣ, таъмир ва истифодаи технологияҳои «сабз», меҳнатталаб буда, ба ташаккули бозори нави меҳнат мусоидат мекунанд. Дар натиҷа, имкониятҳои нави шуғл барои аҳоли фароҳам омада, сатҳи бекорӣ коҳиш меёбад. Илова бар ин, рушди чунин соҳаҳо ба баланд гардидани сатҳи таҳассус ва малакаҳои касбии қувваи корӣ мусоидат менамояд.

Сиёсатҳои иқтисоди даврӣ инчунин ба коҳиши хароҷоти истеҳсолӣ мусоидат мекунанд. Истифодаи самаранокии захираҳо, коҳиши талафоти истеҳсолӣ ва истифодаи такрорӣ мавод имконият медиҳанд, ки корхонаҳо хароҷоти худро кам намуда, самаранокии иқтисодиро баланд бардоранд. Ин омил барои рушди соҳибкорӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии ширкатҳо аҳамияти муҳим дорад. Аз нуқтаи назари иҷтимоӣ, иқтисоди даврӣ ба беҳтар гардидани сифати зиндагии аҳоли таъсири мусбат мерасонад. Муҳити зисти тоза, паст гардидани сатҳи ифлосшавӣ ва истифодаи технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ беҳатар барои беҳтар шудани саломатии ҷомеа мусоидат мекунанд. Ҳамзамон, ташаккули фарҳанги истеъмоли масъулона ва муносибати оқилона нисбат ба захираҳо дар ҷомеа сатҳи маърифати экологиро баланд мебардорад.

Иқтисоди даврӣ инчунин устувории занҷираҳои таъминотро тақвият медиҳад. Дар шароити бӯҳронҳои ҷаҳонӣ, аз ҷумла норасоии ашёи хом ё ихтилофҳои геополитикӣ, истифодаи такрорӣ мавод ва диверсификатсияи манбаъҳои захираҳо ба коҳиши вобастагии иқтисод аз омилҳои беруна мусоидат менамояд. Тибқи арзёбии Бунёди Эллен МакАртур, татбиқи принципҳои иқтисоди даврӣ метавонад то соли 2030 ба иқтисоди

чаҳонӣ тақрибан 4,5 триллион доллар фоидаи иқтисодӣ оварад. Ин нишон медиҳад, ки иқтисоди даврӣ на танҳо воситаи ҳифзи муҳити зист, балки механизми муҳими рушди устувори иқтисодӣ ва иҷтимоӣ низ мебошад..

3. Чаҳорчӯбаҳои муассири сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ.

Моделҳои марҳилавии татбиқ. Татбиқи иқтисоди даврӣ раванди мураккаб ва бисёрсамта буда, муносибати низоманд, ҳамоҳанг ва марҳилавиरो талаб менамояд. Самаранокии сиёсати иқтисоди даврӣ аз дараҷаи дурусти банақшагирӣ, ҳамоҳангсозии фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ, бахши хусусӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ вобастагии зиҷ дорад. Аз ин рӯ, барои ҷорӣ намудани принсипҳои иқтисоди даврӣ таҳияи моделҳои марҳилавии татбиқ аҳамияти муҳим дорад. Чунин моделҳо имконият медиҳанд, ки равандҳои гузариш ба иқтисоди даврӣ ба таври пайгирона ва самаранок амалӣ гарданд.

Марҳилаи аввал арзёбӣ ва таҳлили вазъи ибтидоӣ ба ҳисоб меравад. Дар ин марҳила сатҳи истифодаи захираҳои табиӣ, ҳаҷми тавлиди партовҳо, самаранокии равандҳои истеҳсолӣ ва хусусиятҳои фаъолияти иқтисодӣ мавриди омӯзиш қарор мегиранд. Инчунин, муайян намудани соҳаҳои асосии талафоти захираҳо ва омилҳои таъсиррасон ба муҳити зист барои таҳияи сиёсати минбаъда аҳамияти калидӣ дорад. Таҳлили ибтидоӣ заминаи илмӣ ва иттилоотиро барои муайян намудани афзалиятҳо ва самтҳои стратегияи рушди иқтисоди даврӣ фароҳам месозад.

Марҳилаи дуюм ҷалби ҷонибҳои манфиатдор мебошад. Гузариш ба иқтисоди даврӣ танҳо дар сурати иштироки фаъоли ҳамаи субъектҳои муносибатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ имконпазир аст. Дар ин раванд мақомоти давлатӣ, соҳибкорон, муассисаҳои илмӣ, ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ ва аҳоли бояд ба ҳамкорӣ ҷалб карда шаванд. Ҷалби ҷонибҳои манфиатдор барои ташаккули фазои ҳамкориҳои байнисоҳавӣ, баланд бардоштани сатҳи эътимод ва таъмини дастгирии ҷамъиятӣ мусоидат менамояд. Илова бар ин, иштироки ҷомеа дар қабули қарорҳо имконият медиҳад, ки сиёсати татбиқшаванда ба талабот ва манфиатҳои воқеии аҳоли мутобиқ карда шаванд.

Марҳилаи сеюм тарҳрезии сиёсат ва таҳияи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ мебошад. Дар ин марҳила стратегияҳо, барномаҳо, меъёрҳо ва механизмҳои ҳавасмандгардонӣ таҳия мегарданд, ки ба принсипҳои иқтисоди даврӣ мутобиқ мебошанд. Аз ҷумла, метавон имтиёзҳои андозӣ барои корхонаҳои «сабз», стандартҳои экологӣ, маҳдудиятҳо оид ба истифодаи маводи яккарата ва механизмҳои дастгирии коркарди дубораро ҷорӣ намуд. Ҳамзамон, муҳим аст, ки сиёсатҳои қабулшаванда бо стратегияҳои рушди устувор ва ҳадафҳои миллӣ ҳамоҳанг бошанд.

Марҳилаи чорум татбиқ ва мониторинги сиёсати қабулшуда мебошад. Дар ин марҳила барномаҳо ва тадбирҳои пешбинишуда ба амал бароварда шуда, натиҷаҳои онҳо тавассути нишондиҳандаҳои асосии самаранокӣ баҳогузорӣ карда мешаванд. Мониторинг имконият медиҳад, ки сатҳи самаранокии сиёсати амалкунанда муайян гардида, мушкилоти эҳтимоли сари вақт ошкор карда шаванд. Барои ин метавон аз нишондиҳандаҳои мисли ҳаҷми партовҳои коркардшуда, коҳиши истеъмоли захираҳо, сатҳи истифодаи энергияҳои барқароршаванда ва коҳиши партовҳои карбон истифода намуд.

Марҳилаи панҷум тақмили доимӣ ва мутобиқсозии сиёсат мебошад. Азбаски иқтисоди даврӣ низоми динамикӣ ва тағйирёбанда мебошад, сиёсатҳои татбиқшаванда бояд мунтазам тақмил дода шаванд. Истифодаи маълумоти мониторинг, натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ ва таҷрибаи байналмилалӣ имконият медиҳад, ки сиёсатҳо мутобиқ ба шароити нав гардонида шаванд. Ин раванд барои баланд бардоштани самаранокии сиёсати давлатӣ ва ҳалли мушкилоти нави иқтисодӣ ва экологӣ аҳамияти муҳим дорад.

5 МАРҲИЛАҲОИ ДАСТГИРИ ТАТБИҚИ ИҚТИСОДИ ДАВРӢ

Расми 1. Марҳилаҳои дастгири ва татбиқи иқтисоди даврӣ (бо истифода аз технологияҳои зеҳни сунъӣ).

Воситаҳо ва технологияҳо ҷиҳати дастгирии ҷаҳорҷӯбаҳои сиёсӣ. Дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ ва технологияҳои инноватсионӣ истифодаи абзорҳо ва технологияҳои муосир барои татбиқи самаранокӣ иқтисоди даврӣ аҳамияти бештар пайдо мекунад. Технологияҳои рақамӣ ва воситаҳои таҳлилий имконият медиҳанд, ки равандҳои истифодаи захираҳо, идоракунии партовҳо ва мониторинги таъсири экологӣ ба таври дақиқ ва самаранок амалӣ карда шаванд. Яке аз воситаҳои муҳим платформаҳои рақамӣ мебошанд. Чунин платформаҳо ба ташкили бозорҳои электронӣ барои мубодила ва истифодаи такрорӣ мавод, пайгирии ҳаракати партовҳо ва идоракунии самаранокӣ захираҳо мусоидат менамоянд. Тавассути низомҳои рақамӣ корхонаҳо метавонанд маълумотро оид ба истифодаи захираҳо ва партовҳо ба таври фаврӣ дастрас намоянд ва қарорҳои муассир қабул кунанд.

Арзёбии давраи ҳаёт (Life Cycle Assessment — LCA) яке аз усулҳои муҳими таҳлилий ба ҳисоб меравад. Ин усул барои муайян намудани таъсири экологӣ дар тамоми давраи ҳаёти маҳсулот — аз истихроҷи ашёи хом то қоркарди ниҳой — истифода бурда мешавад. Истифодаи чунин технологияҳо ба корхонаҳо имконият медиҳад, ки самаранокӣ экологиро баланд бардошта, таъсири манфӣ ба муҳити зистро коҳиш диҳанд.

Технологияи блокчейн низ дар рушди иқтисоди даврӣ аҳамияти калон дорад. Блокчейн шаффофият ва пайгиришавандагиро дар занҷираҳои таъминот таъмин намуда, имконият медиҳад, ки ҳаракати маҳсулот ва мавод аз истеҳсол то қоркарди дубора назорат карда шавад. Ин технология ба баланд гардидани эътимоди истеъмолкунандагон ва коҳиши хавфҳои марбут ба истифодаи ғайриқонунии захираҳо мусоидат менамояд.

Зеҳни сунъӣ (Artificial Intelligence — AI) низ ҳамчун воситаи муҳими дастгирии иқтисоди даврӣ баромад мекунад. Технологияҳои AI метавонанд маълумоти бузургро таҳлил намуда, роҳҳои беҳтарини истифодаи захираҳо, коҳиши талафот ва пешгӯии

равандҳои истеҳсолиро муайян созанд. Илова бар ин, зехни сунъӣ барои автоматизатсияи равандҳои истеҳсоли ва идоракунии самараноки партовҳо имкониятҳои васеъ фароҳам меорад. Мисоли муваффақи истифодаи чунин воситаҳо Протоколи арзёбии даврият (Circularity Assessment Protocol — CAP) мебошад, ки аз ҷониби Бунёди Эллен МакАртур таҳия шудааст. Ин протокол ҷаҳорҷӯбаи мукамалро барои арзёбии сатҳи татбиқи принципҳои иқтисоди даврӣ пешниҳод намуда, ба ташкилотҳо ва ҳукуматҳо дар муайян намудани самтҳои такмил ва баланд бардоштани самаранокии сиёсати иқтисоди даврӣ мусоидат менамояд.

4. Мушкилот ва роҳҳои ҳалли онҳо дар ҷаҳорҷӯбаҳои сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ

Сарфи назар аз аҳамияти назаррас ва манфиатҳои гуногунҷанбаи иқтисоди даврӣ, татбиқи амалии он дар бисёр кишварҳо ва соҳаҳои иқтисодӣ бо як қатор мушкилот ва маҳдудиятҳо рӯ ба рӯ мегардад. Ин монеаҳо метавонанд хусусияти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, институтсионалӣ ва технологӣ дошта бошанд ва ба суръат ва самаранокии гузариш ба модели иқтисоди даврӣ таъсири манфӣ расонанд. Аз ин рӯ, омӯзиш ва таҳлили чунин монеаҳо барои таҳияи сиёсати самараноки давлатӣ аҳамияти муҳим дорад. Яке аз мушкилоти асосӣ норасоии оғоҳӣ ва маърифати экологӣ мебошад. Дар бисёр ҳолатҳо соҳибкорон, истеъмолкунандагон ва ҳатто баъзе мақомоти давлатӣ оид ба моҳият ва афзалиятҳои иқтисоди даврӣ маълумоти кофӣ надоранд. Набудани дониш ва фаҳмиши дуруст нисбат ба принципҳои иқтисоди даврӣ боиси паст будани сатҳи иштироки ҷомеа дар татбиқи чунин сиёсатҳо мегардад. Ҳамзамон, фарҳанги истеъмоли аз ҳад зиёд ва истифодаи кӯтоҳмуддати маҳсулот низ монеаи ҷиддӣ барои ташаккули муносибати устувор ба захираҳо ба ҳисоб меравад.

Мушкилоти дигари муҳим мураккабии низоми танзим ва қонунгузорӣ мебошад. Дар бисёр кишварҳо қонунҳо ва санадҳои меъёрии амалкунанда ҳанӯз ба талаботи иқтисоди даврӣ мутобиқ карда нашудаанд. Мавҷудияти расмиёти зиёди маъмурӣ, номукаммалии механизмҳои назорат ва набудани ҳамоҳангсозии байнисоҳавӣ метавонанд татбиқи самараноки сиёсатҳои иқтисоди даврӣро душвор гардонанд. Илова бар ин, баъзан қонунгузории амалкунанда ба истифодаи такрорӣ мавод ва рушди технологияҳои «сабз» монеа эҷод менамояд.

Маҳдудиятҳои иқтисодӣ низ яке аз омилҳои асосии сушт гардидани гузариш ба иқтисоди даврӣ мебошанд. Ҷорӣ намудани технологияҳои нав, таҷдиди равандҳои истеҳсоли ва рушди инфрасохтори коркарди дубора сармоягузориҳои назарраси молиявиро талаб менамоянд. Барои бисёр корхонаҳо, маҳсусан соҳибкории хурд ва миёна, чунин хароҷот метавонад вазнини иқтисодӣ дошта бошад. Илова бар ин, дар баъзе ҳолатҳо манфиатҳои иқтисодии даврӣ танҳо дар дарозмуддат зоҳир мегарданд, ки ин метавонад ҳавасмандии сармоягузoronро коҳиш диҳад. Яке аз монеаҳои дигари ҷиддӣ маҳдудиятҳои технологӣ ва инфрасохторӣ мебошад. Дар бисёр кишварҳо сатҳи рушди технологияҳои коркарди дубора, истифодаи ашёи хоми дуҷумдараҷа ва идоракунии партовҳо ҳанӯз нокифоя мебошад. Набудани таҷҳизоти муосир, технологияҳои рақамӣ ва мутахассисони баланддараҷа имконияти татбиқи васеи иқтисоди даврӣро маҳдуд месозад. Ҳамзамон, дар баъзе соҳаҳо ҳанӯз технологияҳои муассир барои коркарди баъзе намудҳои партовҳо вучуд надоранд.

Ғайр аз ин, омилҳои иҷтимоӣ ва бозорӣ низ метавонанд монеаи татбиқи иқтисоди даврӣ гарданд. Муқовимати баъзе ширкатҳо ба тағйирот, рақобатпазирии пасти маҳсулоти аз маводи такрорӣ истеҳсолшуда ва талаботи маҳдуди бозор ба маҳсулоти «сабз» аз ҷумлаи чунин мушкилот мебошанд. Дар чунин шароит, гузариш ба модели нави иқтисодӣ сиёсати ҳамаҷониба ва дастгирии фаъоли давлатро талаб менамояд.

Стратегияҳои бартараф намудани мушкилот. Барои бартараф намудани мушкилоти мавҷуда ва таъмини татбиқи самараноки иқтисоди даврӣ зарур аст, ки стратегияҳои ҳамаҷонибаи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ амалӣ карда шаванд. Ин стратегияҳо бояд ба баланд бардоштани сатҳи оғоҳӣ, такмили низоми танзим, ҳавасмандгардонии иқтисодӣ ва

рушди технологияҳои инноватсионӣ равона гарданд. Яке аз самтҳои муҳим рушди маориф ва корҳои фаҳмондадиҳӣ мебошад. Баланд бардоштани сатҳи маърифати экологӣ тавассути маъракаҳои иттилоотӣ, семинарҳо, барномаҳои таълимӣ ва омӯзиши касбӣ барои ташаккули фарҳанги истифодаи оқилонаи захираҳо аҳамияти калидӣ дорад. Ворид намудани мавзӯҳои иқтисоди даврӣ ба барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии ва курсҳои бозомӯзӣ метавонад ба омода намудани мутахассисони соҳавӣ мусоидат намояд.

Самти муҳими дигар содасозӣ ва такмили низоми танзим мебошад. Барои рушди иқтисоди даврӣ зарур аст, ки конунгузорӣ ва санадҳои меъёрӣ ба талаботи муосир мутобик гардонидани шаванд. Таҳияи механизмҳои шаффоф ва соддаи иҷозатдиҳӣ, дастгирии ҳуқуқии истифодаи тақрири мавод ва ҳамоҳангсозии сиёсати байнисоҳавӣ метавонад ба баланд гардидани самаранокии татбиқи сиёсатҳо мусоидат намояд. Имтиёзҳо ва ҳавасмандгардонии молиявӣ низ нақши муҳим доранд. Давлат метавонад тавассути грантҳо, қарзҳои имтиёзнок, сабукиҳои андоз ва субсидияҳо корхонаҳоро барои ҷорӣ намудани технологияҳои «сабз» ва истифодаи амалияҳои даврӣ дастгирӣ намояд. Чунин тадбирҳо махсусан барои соҳибкории хурд ва миёна аҳамияти калон доранд, зеро онҳо имконият медиҳанд, ки хароҷоти ибтидоии гузариш ба иқтисоди даврӣ коҳиш дода шаванд.

Сармоягузорӣ ба навоарӣ ва рушди технологияҳои муосир низ яке аз омилҳои калидии муваффақияти иқтисоди даврӣ мебошад. Дастгирии тадқиқотҳои илмӣ, рушди технологияҳои коркарди дубора, автоматизатсия ва рақамикунони равандҳои истеҳсолӣ имконият медиҳад, ки истифодаи захираҳо самараноктар гардад. Илова бар ин, рушди технологияҳои зеҳни сунъӣ, блокчейн ва платформаҳои рақамӣ метавонад ба мониторинг ва идоракунии устувори захираҳо мусоидат намояд.

Расми 2. Ҷаҳорҷубаҳои сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ (бо истифода аз технологияҳои зеҳни сунъӣ)

Ҳамзамон, густариши ҳамкории байналмилалӣ ва мубодилаи таҷрибаи пешрафта аҳамияти муҳим дорад. Бисёр кишварҳо аллакай стратегияҳо ва барномаҳои муваффақро дар самти иқтисоди даврӣ амалӣ намудаанд, ки омӯзиш ва мутобиксозии онҳо метавонад барои дигар давлатҳо судманд бошад. Мисоли равшани татбиқи чунин стратегияҳо Нидерландия мебошад, ки ҳадаф гузоштааст то соли 2050 ба иқтисоди комилиан даврӣ гузарад. Ин кишвар тавассути рушди маориф, дастгирии навоарӣ, ҷорӣ намудани

ҳавасмандгардонии молиявӣ ва такмили сиёсати давлатӣ барои татбиқи самараноки иқтисоди даврӣ шароити мусоид фароҳам овардааст.

5. Тачрибаҳои амалӣ ва мисолҳои воқеӣ. Тамоюлҳои оянда дар ҷаҳорҷӯбаҳои сиёсӣ ҷиҳати дастгирии иқтисоди даврӣ

Тачрибаҳои муваффақ. Дар даҳсолаҳои охир як қатор давлатҳо ва созмонҳои байналмилалӣ сиёсати иқтисоди даврӣро ҳамчун самти муҳими рушди устувор қабул намуда, дар ин самт таҷрибаҳои назаррас ба даст овардаанд. Омӯзиши чунин таҷрибаҳо барои муайян намудани роҳҳои самараноки татбиқи иқтисоди даврӣ аҳамияти бузурги илмӣ ва амалӣ дорад. Яке аз намунаҳои барҷастаи татбиқи иқтисоди даврӣ таҷрибаи Иттиҳоди Аврупо мебошад. Иттиҳоди Аврупо тавассути қабули «Нақшаи амал оид ба иқтисоди даврӣ» (Circular Economy Action Plan) сиёсати мукамалро дар самти коҳиши ҳаҷми партовҳо, рушди коркарди дубора ва тарҳрезии устувори маҳсулот амалӣ намудааст. Дар доираи ин стратегия тадбирҳои гуногун, аз ҷумла маҳдуд намудани истифодаи пластикаи яккарата, дастгирии истеҳсоли маҳсулоти аз ҷиҳати экологӣ устувор ва ташвиқи истифодаи такрорӣ захираҳо татбиқ гардидаанд. Илова бар ин, Иттиҳоди Аврупо барои рушди бозори ашёи хоми дуҷумдараҷа ва баланд бардоштани самаранокии энергетикӣ низ механизмҳои махсусро роҳандозӣ намудааст. Ин сиёсатҳо Иттиҳоди Аврупоро ба яке аз пешсафони ҷаҳонӣ дар самти иқтисоди даврӣ табдил додаанд. Таҷрибаи Ҷумҳурии Мардумии Чин низ аҳамияти махсус дорад. Қонуни мусоидат ба иқтисоди даврӣ, ки соли 2009 қабул гардид, заминаи ҳуқуқӣ ва институтсиониро барои татбиқи амалияҳои даврӣ фароҳам овард. Дар доираи ин қонун сиёсати истифодаи самараноки захираҳо, рушди технологияҳои коркарди дубора ва коҳиши сатҳи ифлосшавии муҳити зист амалӣ карда шуд. Ҳукумати Чин инчунин минтақаҳои озмоишии иқтисоди даврӣро таъсис дода, дар онҳо технологияҳои инноватсионӣ ва моделҳои нави истеҳсолиро татбиқ намуд. Дар натиҷа, кишвар ба пешрафти назаррас дар самти идоракунии партовҳо ва баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳо ноил гардид.

Финландия яке аз аввалин кишварҳоест, ки нақшаи миллии иқтисоди даврӣро қабул намудааст. Ин кишвар иқтисоди даврӣро ҳамчун қисми асосии стратегияи миллии рушди устувор эътироф намуда, ба рушди технологияҳои «сабз», энергетикаи барқароршаванда ва истифодаи такрорӣ мавод тавачҷуҳи махсус зоҳир кардааст. Таҷрибаи Финландия нишон дод, ки ҳамгироии иқтисоди даврӣ ба сиёсати давлатӣ метавонад на танҳо ба ҳифзи муҳити зист, балки ба рушди иқтисодӣ, баланд гардидани рақобатпазирии миллий ва беҳтар шудани сатҳи зиндагии аҳоли мусоидат намояд. Илова бар ин, таҷрибаи кишварҳое, ба мисли Нидерландия, Олмон ва Чопон низ аҳамияти муҳим дорад. Масалан, Нидерландия ҳадаф гузоштааст, ки то соли 2050 ба иқтисоди комилан даврӣ гузарад. Олмон бошад, тавассути рушди низоми мукаммали коркарди дубора ва қонунгузориҳои экологӣ яке аз кишварҳои пешсаф дар самти идоракунии партовҳо ба ҳисоб меравад.

Дарсҳо аз таҷрибаҳои номуваффақ. Бо вучуди таҷрибаҳои муваффақ, дар баъзе ҳолатҳо татбиқи сиёсати иқтисоди даврӣ бо мушкилот ва натиҷаҳои ғайриҷашмдошт рӯ ба рӯ гардидааст. Омӯзиши чунин ҳолатҳо барои муайян намудани омилҳои ҳавф ва такмили сиёсатҳои минбаъда аҳамияти муҳим дорад. Яке аз мисолҳои чунин мушкилот сиёсати идоракунии партовҳои электронии Ҳиндустон мебошад. Гарчанде ки ҳадафи асосии ин сиёсат ташкили низоми муассири чамбоварӣ ва коркарди партовҳои электронӣ буд, иҷрои он бо сабаби назорати нокифоя, набудани инфрасохтори зарурӣ ва сатҳи пасти ҳамоҳангсозии байни ниҳодҳо мушкил гардид. Дар натиҷа, қисми зиёди партовҳои электронӣ берун аз низоми расмӣ коркард шуда, ба муҳити зист ва саломатии аҳоли таъсири манфӣ расонданд.

Мисоли дигар манъи истифодаи ҳалтаҳои пластикаи яккарата дар баъзе кишварҳо ва минтақаҳо мебошад. Гарчанде ки чунин тадбирҳо барои коҳиши ифлосшавии муҳити зист равона шуда буданд, дар баъзе ҳолатҳо онҳо ба истифодаи васеи маводи алтернативӣ оварда расонданд, ки истеҳсол ва коркарди онҳо хароҷоти зиёди энергетикӣ ва таъсири манфӣ

бештар ба муҳити зист дошт. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки қабули сиёсатҳои экологӣ бояд дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи таъсири онҳо амалӣ карда шавад.

Барномаҳои коркарди дубора дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико низ дар баъзе мавридҳо бо мушкilotи ҷиддӣ рӯ ба рӯ гардиданд. Тағйирёбии бозори ҷаҳонии ашёи хоми дуҷумдараҷа, паст гардидани талабот ба баъзе намудҳои маводи коркардшуда ва мушкilotи марбут ба ифлосшавии мавод боиси коҳиши самаранокии барномаҳои маҳаллӣ гардиданд. Ин таҷриба нишон медиҳад, ки рушди иқтисоди даврӣ на танҳо сиёсати давлатӣ, балки мавҷудияти бозори устувор ва инфрасохтори мукамалро низ талаб менамояд.

Тамоюлҳои оянда дар ҷаҳорҷӯбаҳои сиёсӣ барои иқтисоди даврӣ

Навовариҳо ва технологияҳои нав. Ояндаи иқтисоди даврӣ бештар ба рушди технологияҳои инноватсионӣ ва рақамикунонии равандҳои истеҳсолӣ вобаста хоҳад буд. Дар шароити иқтисоди ҷаҳонии муосир, ки рақобатпазирӣ ва самаранокии истифодаи захираҳо аҳамияти бештар пайдо менамоянд, истифодаи технологияҳои пешрафта метавонад гузариш ба иқтисоди даврӣ суръат бахшад. Яке аз самтҳои муҳим рушди технологияҳои пешрафтаи коркарди дубора мебошад. Аз ҷумла, коркарди кимиёвии пластикҳо ва истифодаи маводи биологӣ имконият медиҳанд, ки ҳаҷми партовҳо коҳиш ёфта, истифодаи такрорӣ захираҳо васеъ гардад. Чунин технологияҳо метавонанд самаранокии истеҳсолотро баланд бардошта, вобастагиро аз ашёи хоми аввалия коҳиш диҳанд. Нармафзорҳо ва системаҳои тарҳрезии даврӣ низ аҳамияти рӯзафзун пайдо мекунанд. Ин абзорҳо барои таҳияи маҳсулоте истифода мешаванд, ки имконияти истифодаи такрорӣ, таъмир ва коркарди дубора доранд. Татбиқи чунин равишҳо метавонад муҳлати истифодаи маҳсулотро зиёд намуда, ҳаҷми партовҳоро коҳиш диҳад.

Интернети ашё (Internet of Things — IoT) ва низомҳои хушманд низ яке аз омилҳои асосии рушди иқтисоди даврӣ ба ҳисоб мераванд. Ин технологияҳо имконият медиҳанд, ки истифодаи захираҳо, ҳаракати маҳсулот ва тавлиди партовҳо дар вақти воқеӣ мониторинг карда шаванд. Дар натиҷа, корхонаҳо метавонанд равандҳои истеҳсолиро самараноктар идора намуда, талафоти захираҳоро коҳиш диҳанд. Ҳамзамон, рушди технологияҳои зеҳни сунъӣ (AI), блокчейн ва таҳлили маълумоти бузург (Big Data) барои пешгӯии равандҳои истеҳсолӣ, беҳсозии занҷираҳои таъминот ва таъмини шаффофияти истифодаи захираҳо имкониятҳои васеъ фароҳам меорад.

Пешбиниҳо барои даҳсолаи оянда. Дар даҳсолаи оянда интизор меравад, ки иқтисоди даврӣ ба яке аз самтҳои асосии сиёсати иқтисодӣ ва экологӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ табдил ёбад. Яке аз равандҳои муҳим тақвияти ҳамкориҳои байналмилалӣ мебошад. Кишварҳо бештар ба ҳамоҳангсозии сиёсати иқтисоди даврӣ, мубодилаи таҷриба ва таҳияи стандартҳои байналмилалӣ тавачҷуҳ хоҳанд намуд. Ин раванд барои рушди бозорҳои ҷаҳонии ашёи хоми дуҷумдараҷа ва густариши технологияҳои «сабз» мусоидат хоҳад кард. Ҳамзамон, сатҳи огоҳии истеъмолкунандагон нисбат ба масъалаҳои экологӣ баланд гардида, талабот ба маҳсулоти устувор ва аз ҷиҳати экологӣ беҳатар бештар хоҳад шуд. Ин омил ширкатҳоро водор месозад, ки стратегияҳои истеҳсолии худро мутобиқ ба принципҳои иқтисоди даврӣ таҷдид намоянд. Пешбинӣ мегардад, ки иқтисоди даврӣ бо сиёсати иқлимӣ ва энергетикӣ ҳамгироии бештар пайдо хоҳад кард. Принципҳои иқтисоди даврӣ ҳамчун воситаи муҳими коҳиши партовҳои газҳои гулхонаӣ ва ноил шудан ба бетарафии карбон дар маркази стратегияҳои байналмилалӣ мубориза бо тағйирёбии иқлим қарор хоҳанд гирифт.

Дар маҷмӯъ, рушди минбаъдаи иқтисоди даврӣ метавонад ба ташаккули модели нави иқтисодӣ мусоидат намояд, ки дар он истифодаи самаранокии захираҳо, хифзи муҳити зист ва рушди устувори иҷтимоӣ иқтисодӣ бо ҳам пайваст гардидаанд.

Адабиёт

1. European Commission. Circular Economy Action Plan // European Commission. – Brussels, 2020. – URL: [Circular Economy Action Plan](#) (дата обращения: 06.05.2026).
2. Ellen MacArthur Foundation. The Circular Economy: An Overview // Ellen MacArthur Foundation. – 2024. – URL: [The Circular Economy Overview](#) (дата обращения: 06.05.2026).

3. European Commission. First Circular Economy Action Plan // European Commission Environment. – 2015. – URL: [First Circular Economy Action Plan](#) (дата обращения: 06.05.2026).
4. Ellen MacArthur Foundation. The EU’s Circular Economy Action Plan // Ellen MacArthur Foundation. – 2022. – URL: [EU Circular Economy Action Plan](#) (дата обращения: 06.05.2026).
5. De Pascale A. The Circular Economy Implementation at the European Union Level // Journal of Cleaner Production. – 2023. – URL: [Circular Economy Implementation in the EU](#) (дата обращения: 06.05.2026).
6. Garzás M.G.V. Analysing the Expansion of the Circular Economy in Europe // Ecological Economics. – 2025. – URL: [Expansion of Circular Economy in Europe](#) (дата обращения: 06.05.2026).
7. Ellen MacArthur Foundation. Circular Economy Case Studies and Examples // Ellen MacArthur Foundation. – 2025. – URL: [Circular Economy Case Studies](#) (дата обращения: 06.05.2026).
8. European Environment Bureau. One Year of the EU’s Circular Economy Action Plan // ЕЕВ. – 2021. – URL: [One Year of the EU CEAP](#) (дата обращения: 06.05.2026).